

Оригинални научни рад

UDC: 314(497.11)
DOI: 10.2298/IJGI1102069S

ПОРАСТ БРОЈА ПЕНЗИОНЕРА И СТАРЕЊЕ СТАНОВНИШТВА У СРБИЈИ

Јелена Стојилковић^{1*}

*Географски институт “Јован Цвијић” САНУ, Београд

Примљено 14 марта 2011; рецензирано 29 јуна 2011; прихваћено 8 јула 2011

Апстракт: Циљ рада је да се преко показатеља о годинама радног стажа пензионера и просечним годинама коришћења пензија да допринос изучавању старења и старих, за које се исплаћује највише пензијских давања из фонда за пензијско и инвалидско осигурање. Као метод за боље сагледавање структуре пензионера коришћени су подаци о годинама стажа које су претходиле пензионисању, како би се боље упознала радна активност пензионисаних осигураника, али и назначили проблеми законских решења која су утицала на повећање броја пензионера са кратким радним стажом. Многе земље не дозвољавају ранији одлазак у пензију, па је ограничење броја година за превремено пензионисање неопходна допуна смањењу пензијских давања. Врло битна карактеристика за финансијску одрживост фонда пензијског и инвалидског осигурања јесу просечне године коришћења пензије. С обзиром на чињеницу да је очекивано трајање живота старих у лаганом порасту, сасвим је реално очекивати и дуже временско коришћење пензија старосних пензионера, али и инвалидских који су у просеку млађи од старосних. Иначе, осим што показује обим финансијске оптерећености фонда, овај показатељ говори и о карактеристикама морталитета у земљи. Подаци фонда ПИО показују одређене развојне тенденције које ће се наставити у будућности јер су сви процеси везани за становништво дугорочни па и они везани за пензионере на које осим социоекономских, утичу и демографски фактори.

Кључне речи: структура пензионера, старење становништва, очекивано трајање живота, просечно коришћење пензије

Увод

Дугорочно старење популације у нашој земљи је тема која сваким даном добија све већи значај због могућих импликација које се не могу прецизно предвидети. Један сегмент старења становништва, који је често део политичке дебате, је питање великог броја пензионера чији је број близак броју запослених. Реформе пензијског закона из 2001., 2003. и 2005. године довеле су до тренутног прекида у расту који је трајао врло кратко, па је у

¹Кореспонденција са: j.stojilkovic@gi.sanu.ac.rs

последњих пет година тренд повећања настављен. Пошто њихов обим није последица само законских прописа, јасно је се бројчано заустављање или успоравање не може остварити једнозначним мерама. Један од разлога пораста броја пензионера је и демографско старење, односно све већи број лица која примају пензију због продужења животног века.

Битна карактеристика пензионера је да су они неактивно становништво, односно лица са личним приходом, које на основу свог минулог рада добија новчани доходак. У Србији, постоје три категорије пензионера: старосни пензионери, они који су били у радном односу и плаћали допринос фонду за пензијско осигурање и потребно је да пређу одређени старосни лимит како би добили право на пензију; инвалидски пензионери који добијају пензију независно од старости, а на основу свог здравственог стања и породични пензионери, најчешће деца којој је умро родитељ, а која се школују, као и удовице или удовци, ако их је умрли супружник издржавао. Раније су постојала три фонда пензијског осигурања: фонд запослених, фонд самосталних делатности и фонд пољопривредника, који су почетком 2008. године консолидовани у јединствен фонд (Стојилковић, 2010а). У нашој земљи је заступљен систем “*pay as you go*”, односно нефундирани државни систем, који подразумева да су у току свог радног века данашњи пензионери уплаћивали доприносе на основу којих добијају пензију, а њихове пензије се исплаћују из доприноса тренутно запосленог становништва.

Услед процеса секуларног опадања фертилитета, као и продужења очекиваног трајања живота због којег долази до неминовног старења становништва, број пензионера као дела старијег становништва је у непрестаном порасту. Релативни удео пензионера у укупном становништву ће у свим развијеним земљама расти, као резултат малог броја рођене деце и великог броја становника који су били део система пензионског осигурања. Сједињене Америчке Државе ће бити мање погођене овим променама због повољније стопе фертилитета и веће стопе имиграције. Међутим, већина европских земаља покушава да пронађе начин како би се избориле са обећанима датим пензионерима. Иако се Европска Унија суочава са различитим демографским изазовима, заједнички је старење становништва, које је најбитнији разлог пензијске реформе. Група земаља са убрзаним старењем и високом стопом економске зависности становништва обухвата Шпанију, Италију, Грчку, Португал, Немачку и Аустрију (Willetts, 2003; Vidlund, 2006). И пензијски систем у Јапану је више пута мењан почев од осамдесетих година како би се прилагодио демографским променама (Sakamoto, 2009). Ситуација у источном делу Европе и у региону је слична

као у нашој земљи. Ако би најједноставнија претпоставка била да ће упоредо са повећањем удела становништва старијег од 65 година расти и трошкови пензија, у земљама као што је Хрватска, Мађарска, Пољска и Украјина, трошкови за пензије ће се знатно повећати, тако да ће 2025. године премашити ниво који постоји у Италији (земљи која највише троши на пензије). Међусобно толико различите земље као што су Босна и Херцеговина, Бугарска, Чешка, Македонија, Словачка и Турска могле би се суочити са нивоом пензијских трошкова вишим него што је то случај у многим чланицама Европске Уније (Mukesh, Betcherman, & Banerji, 2007). Са сличним проблемима притиска на јавни пензиони систем проузрокованим старењем становништва суочава се Словенија у којој очекивано трајање живота брзо расте, док је фертилитет међу најнижим у свету (Samt & Сок, 2008).

Све више старих у укупном становништву и све већи број пензионера који примају новчане бенефиције преусмерене из доприноса запослених позива на политички одговор јер положај пензионера у великој мери зависи од броја и структуре запосленог становништва. Уз то, старосни су половина укупног броја пензионера, па се поставља питање како ће се савремено друштво изборити са овим изазовом. Ово је проблем који се не сме посматрати издвојено, јер није настао само као последица старења становништва, него и као последица законских решења и економских трендова који су довели до значајних флукуација запосленог становништва. Према Стојановићу (2006), начини за прилагођавање опадајућем нивоу економске активности крајем прошлог века били су кроз пад реалних зарада, повећање броја запослених на плаћеном или неплаћеном одсуству, повећано пензионисање, повећање учешћа запослених на неформалном („сивом“) тржишту рада. Данас, већина подручја наше земље се суочава са проблемима као што је високо учешће старих лица и високи ниво регистроване, али и прикривене незапослености (Радовановић & Максимовић, 2010), што посредно утиче на и на пензионере. Осим финансијских проблема, отварају се и питања здравствене и социјалне заштите, јер већи број старијих људи значи и веће потребе за геријатријским услугама, старачким домовима, прилагођеном инфраструктуром.

Извори података и методологија рада

Да би се објаснио однос броја пензионера и укупног становништва, израчунат је њихов удео, као и проценат лица старијих од 65 година и старосних пензионера, по пописним годинама. Као метод за сагледавање

проблема старења и његовог утицаја на број и структуру пензионера користили смо очекивано трајање живота, како би се указало на продужење животног века, па посредно и на продужење коришћења пензија. Извор података о очекиваном трајању живота су статистички годишњаци, јер садрже потребне временске серије података. Скраћене таблице морталитета су биле други извор података, на основу којих су добијене информације о очекиваном трајању живота лица старијих од 60 година. У раду је анализиран период од 1953. године до данас, са посебним нагласком на период од 2002. до 2008. године.

Подаци о пензионерима који ће бити предмет дебате су добијени у ПИО фонду, који води редовну статистику о свим важним структурама пензионера. Односе се на број пензионера из фонда запослених, фонда самосталних делатности и фонда пољопривредника, али смо се сусрели за одређеним ограничењима тако да ће у раду бити наглашено на који фонд се анализа односи. На основу података о просечним годинама коришћења пензије, броју година радног стажа пре одласка у пензију и просечној старости приликом одласка у пензију, имамо увид у морталитетне услове који су обликовали кретање броја пензионера, али и законске олакшице које су омогућиле да се пензионишу радници са недовољним бројем година радног стажа, што је довело до стварања финансијски неодрживе ситуације.

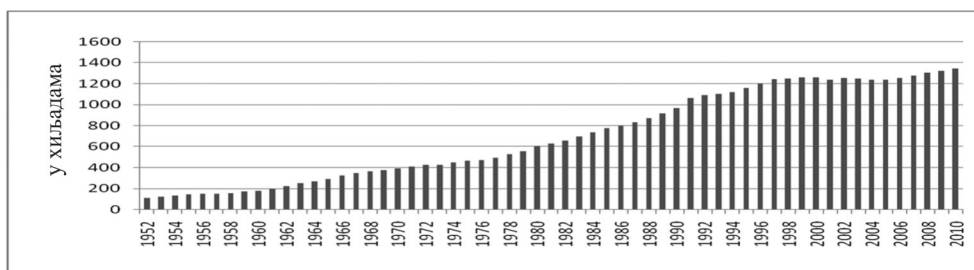
Кретање броја пензионера

Актуелна старосна структура становништва Србије формирана је под непосредним утицајем фертилитета, морталитета и миграција, али и под снажним дејством наслеђеног старосног састава, односно под утицајем демографске инерције. Последице поремећаја у старосној структури изазваних Првим, затим Другим светским ратом, наглим порастом фертилитета током раних 1950-их година, и каснијим релативно интензивним смањењем нивоа наталитета, доминантан су чинилац конкретних одлика старосне структуре наше земље. Комбинација продужења очекиваног трајања живота и снижавања фертилитета, као последицу има старење становништва, процес који доминантно утиче на кретање броја пензионера. Старење становништва је, пре свега, резултат великог пада фертилитета и његовог дугог задржавања на ниском нивоу, па је достигнути ниво фертилитета врло низак, тако да већ пола века не обезбеђује ни просту репродукцију становништва (Пенев, 2006).

Пораст броја пензионера и старење становништва у Србији

Најдужа временска серија о броју пензионера је из фонда запослених, а први доступан податак је из 1952. године (111 698). Почетном шездесетих година је било око 200 000 пензионисаних лица, а у следећих десет година број пензионера се дуплирао, да би крајем седамдесетих број корисника пензија премашио пола милиона (1978. године). Апсолутан број пензионера је осамдесетих година интензивно растао, тако да је њихов број прешао 1 000 000 корисника 1991. године, а до 2000. године пензију из фонда запослених је примало додатних 200 000 пензионера. Почетком последње деценије, укупан број пензионера је први пут почео да опада као резултат реформских решења, али је ово одступање од дугогодишњег пораста трајало врло кратко и врло брзо је преокренуто у пораст.

Укупан број пензионера према подацима ПИО фонда за јануар 2011. године је износио 1 626 581, фонд запослених као најобимнији пензијски фонд у нашој земљи имао 1 345 733 корисника, од тога 708 934 старосних, 322 934 инвалидских и 313 865 породичних, или 83% укупног броја пензионера. Када су у питању пољопривредни пензионери, њих је 222 480 (184 066 старосних, 13 222 инвалидских и 25 192 породичних), а њихов удео је 14%. Удео пензионера из фонда самосталних делатности је био 4%, док је њихов апсолутни број 58 368 (од тога 26 711 старосних, 16 805 инвалидских и 14 852 породичних). Динамика између њиховог учешћа у укупном броју пензионера се мењала, јер је за време социјализма приватни сектор био слабо развијен, а пољопривредници нису препознавали пензијско осигурање као неопходно, тако да је удео пензионера из фонда запослених у прошлости био и већи (Стојилковић, 2010а).

Скица 1. Апсолутан број пензионера, 1952–2010. године

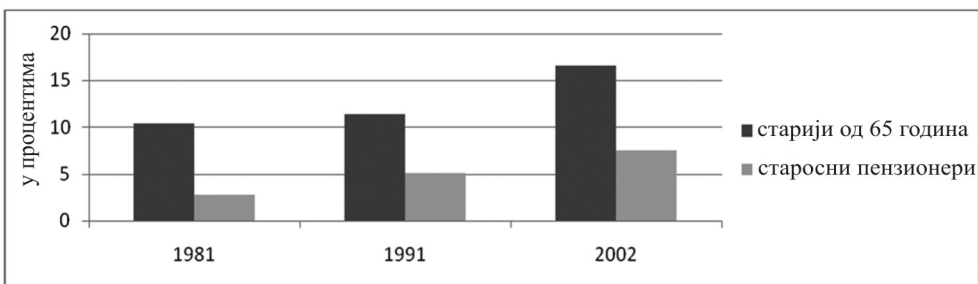
Удео пензионера у укупном становништву Србије 1953. године је био само 2%, до следећег пописа је порастао на 3%, да би се скоро удвостручио до 1971. године (5,7%). Почев од 1981. године показује даље повећање, па је њихов удео у периоду од 1981. до 2002. године дуплиран (са 8,2% на

16,7%). Према попису из 2002. године удео становништва старијег од 65 година био 16% (исти је удео и млађих од 15 година), као и удео пензионера (Скица. 2).

Скица 2. Удео пензионера у укупном становништву, 1953–2002

Тренд повећања старосних пензионера прати тренд старења становништва старијег од 65 година (Скица. 3). Док је 1981. године било нешто мање од 3% старосних пензионера и 10% старијег становништва од 65 година у укупном, попис из 2002. показује да су ови процеси интензивирали, односно удео старосних пензионера повећао се на 7%, а удео старијих од 65 година на 16%. Када се говори о будућем кретању броја старих, у зависности од варијанте пројекција њихов удео у укупном становништву ће се кретати од 18,7% до 27,5%, а притом треба очекивати интензивно старење старих (Рашевић, 2006).

Скица 3. Удео старог становништва и старосних пензионера, 1981–2002

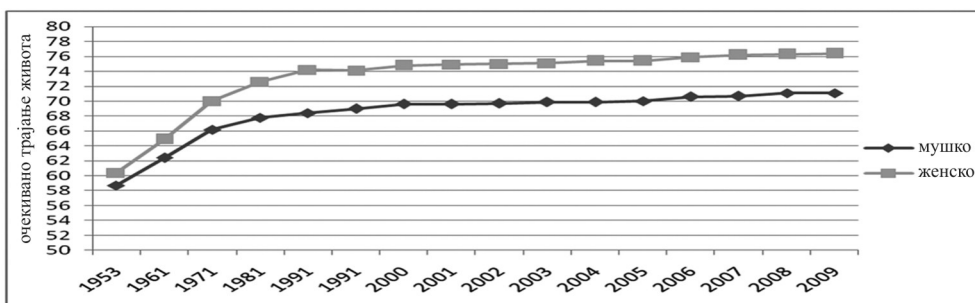
На основу пројекција „пораст броја старих 65 и више година у наредним деценијама је више него изванредан. Јер, само је 10% шанси да ће 2050. године величина најстарије популације поново бити данашњих 1,3 милиона, а вероватније је да ће тај број дугорочно расти и кроз пола века достићи очекивану вредност од 1,53 милиона“ (Радивојевић &

Никитовић, 2010). На основу ових података може се закључити о будућим трендовима у кретању броја пензионера и повећању њиховог апсолутног броја и релативног удела. Успоравање раста броја пензионера могло би да се постигне рестриктивним мерама (најчешће продужењем старосне границе за одлазак у пензију или повећањем доприноса), које би проузроковале незадовољство тренутних радника, јер би значило да морају радити дуже како би стекли право на пензију или да одвајају већи део прихода за плаћање доприноса.

Утицај очекиваног трајања живота на пораст броја пензионера

Осим социоекономских услова који утичу на пораст броја пензионера, неизоставни су и демографски, од којих се посебно издвајају процеси везани за кретање морталитета који су снажно утицали на динамику пензионера. Позитивне промене које се огледају у измењеним узроцима морталитета, резултирале су продужењем животног века старијег становништва и условиле да је један од најбитнијих фактора који утиче на број пензионера у савременом друштву - очекивано трајање живота, јер се са променама овог показатеља, мењају и трендови у кретању броја пензионера. Други значајан фактор утицаја на број пензионера односи се на економску структуру становништва и подразумева промене у економској активности, које су изазване процесима деаграризације и дерурализације. Промене у фертилитету нису тако значајне као демографски оквир, али су битне јер његово опадање испод границе обнављања становништва утиче на пораст релативног удела старог становништва, а последично и релативног удела пензионера. Додатни фактори који су довели до старења становништва је опадање морталитета становништва старијег од 40 година и старосно селективне миграције.

Очекивано трајање живота је синтезни показатељ у демографској анализи, који даје информације о томе колико ће одређена кохорта дуго живети. У Србији је овај показатељ пратио вредности за све развијене земље до деведесетих година двадесетог века, када је забележено његово стагнирање па чак и опадање, да би са почетком новог миленијума примећен даљи пораст.

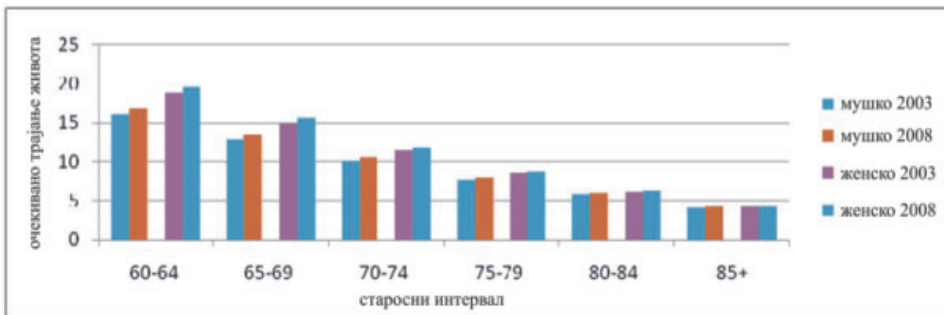
Скица 4. Кретање оčekиваног трајања живота у Србији према полу, 1953–2009

Оно што је од посебног значаја за тему о пензионерима је чињеница да са повећањем оčekиваног трајања живота, расте и њихов број. Процес старења становништва је пратио процес продужења оčekиваног трајања живота, с једне стране, а с друге, смањење броја живорођене деце, што је довело до старења и „са врха“ и „са дна“ старосне пирамиде. Осим великих проблема када је у питању демографска равнотежа између старих и младих, ови процеси су довели и до разноврсних друштвених проблема. Само продужење оčekиваног трајања живота је врло хуман процес, али у земљама где је истовремено са његовим продужењем наступио и процес опадања фертилитета, ова два тренда доводе до врло негативних тенденција.

Треба додати и чињеницу да се највећи напредак у повећању оčekиваног трајања живота десио баш после Другог светског рата, односно после *baby boom-a*. *Baby boom* генерације су оне рођене после Другог светског рата, а које су значајно бројније у односу на генерације рођене пре и после њих, као последица одлагања рађања за време рата. На основу кретања стопе наталитета и броја живорођених не би било погрешно рећи да су део генерације *baby boom*-ера сви они рођени од 1947. године до 1957. године, јер је то година после које имамо стабилније кретање споменутих показатеља. Истовремено продужење оčekиваног трајања живота и рађање *baby boom* генерација, учинило је да ће бројчано обимније генерације живети дуже. Ове генерације се налазе на неколико година од законског одласка у пензију, када се може оčekивати повећан број пензионера из чисто демографских разлога. Управо су генерације *baby boom* -а биле оне које су врло снажно утицале на пензиони систем пре тридесетак година, када је економија била у замаху, велики број радника је омогућавао плаћање релативно малих доприноса, а мали број пензионера је примао високе пензије (Стојилковић, 2010а). Ефекти ове „демографске дивиденде“

из *baby boom* периода су били приметни у време последњег пописа, а осећаће се и читаву деценију, па ће се излазак из радне снаге бројчано великих кохорти одразити значајно и на њен обим у наредном периоду (Радивојевић & Никитовић, 2010).

Реално би било претпоставити да ће се очекивано трајање живота у нашој земљи и даље продужавати, ако не буде негативних догађаја, као што су ратови и кризе. Са повећањем овог показатеља, повећаваће се и број пензионера, поготово старосних, којих и данас има највише. Са тренутним системом финансирања, биће све теже материјално обезбедити растући број неактивног становништва које је континуирано у току свог радног века плаћало доприносе. Многе земље су решење виделе у увођењу обавезног приватног пензијског осигурања, поред обавезног државног осигурања, док Србија није пратила тај вид реформи.

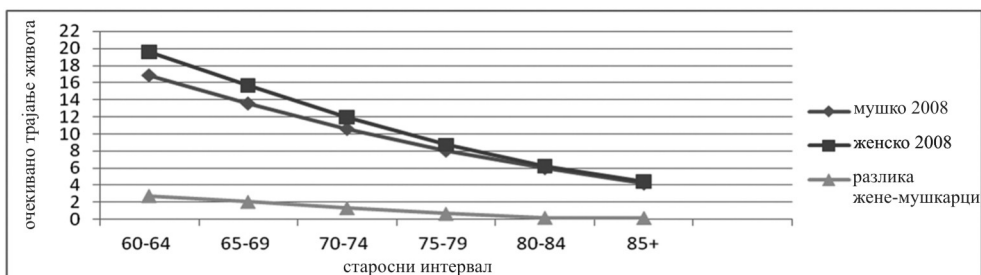

Скица 5. Упоређење очекиваног трајања живота лица старијих од 60 година, 2002 и 2008.

Уочљиво је да очекивано трајање живота расте, поготово за жене старости од 60 до 80 година, док старије групе не показују значајан пораст у периоду 2002–2008. година. Наиме, уколико се посматра споменути период по петогодишњим старосним групама, јасно је да ће жене које имају данас 60–64 године живети дуже него жене исте старосне групе 2002. године. Слична је ситуација и код мушкараца, код којих се такође примећује раст очекиваног трајања живота. С обзиром на то да су процеси везани за становништво дугорочне природе, може се очекивати да ће вредност овог показатеља и даље расти.

У старосном интервалу 60–75 година, очекивано трајање живота је дуже за жене, док се у старијим групама та разлика између мушкараца и жена смањује. Продужење животног века је свакако циљ којем тежи свако друштво, али последице које оно има на старосну структуру и старење

популације доводе до потребе за мењањем неких раније устаљених друштвених консензуса. Поставља се питање зашто се паралелно са продужењем очекиваног трајања живота не повећава и старосна граница за одлазак у пензију. Иако су многе земље повећале ту границу, чини се да је ово врло осетљива проблематика. Већина земаља са високим дохотком је изједначила старосне границе за одлазак у пензију код мушкараца и жена. Само у Аустрији, Грчкој, Италији и Швајцарској постоји разлика у старосним границама за одлазак у пензију између полова, а у случају Швајцарске та разлика износи само годину дана (Светска банка, 2009). У Сједињеним Америчким Државама, жене могу да очекују дужи животни век и већи број година проведених у пензији у односу на мушкарце (Warner, Hayward, & Hardy, 2010). Србија је реформом повећала законску границу за одлазак у пензију, али и даље постоји разлика од пет година између мушкараца и жена.

Скица 6. Очекивано трајање живота мушкараца и жена старијих од 60 година, 2002–2008.

Значајан повећање животног века током двадесетог века је велики успех, али са собом доноси велике изазове за мере јавне политике, посебно за пензијске системе. Привилегију пензионисања је раније уживао мали број радника, али је данас очекују многи. Како расте очекивано трајање живота, или ће бенифиције бити смањене или ће се дуже радити да би се остварило право на пензију. Предложене реформе у развијеним земљама обухватају аутоматско прилагођавање и повезивање продужења животног века и радног стажа (Whitehouse, 2007).

Структура пензионера према типу пензије у контексту старења пензионера

Битна структура пензионера јесте структура према типу пензије на коју имају право, односно да ли су старосни, инвалидски или породични пензионери. Свака од ових категорија има своје специфичности. Старосни

пензионери добијају право на пензију на основу законом прописане старости коју морају да пређу, инвалидски могу бити лица која су трајно изгубила способност за рад, а повреда може настати током целог живота, док су породични пензионери такође врло разноврсни, јер право на породичну пензију могу да остваре и два члана породице, различите старости. Однос између ових категорија се у последњих пола века мењао и данашње стање је последица дугорочних промена у закону, демографским кретањима и економској ситуацији.

Потпунији увид у динамику броја пензионера и разлоге енормног пораста даје интерни састав типова корисника пензија, тј. односа броја старосних, инвалидских и породичних пензионера. Док су старосни пензионери у директној корелацији с демографским старењем, остале две категорије обухватају лица различите старосне доби. Од 1960. године удео породичних пензионера се кретао линеарно, док је удео инвалидских био већи од старосних све до средине деведесетих година. Старосни пензионери преузимају доминацију тек у последњој деценији прошлог века (Стојилковић & Девеџић, 2010).

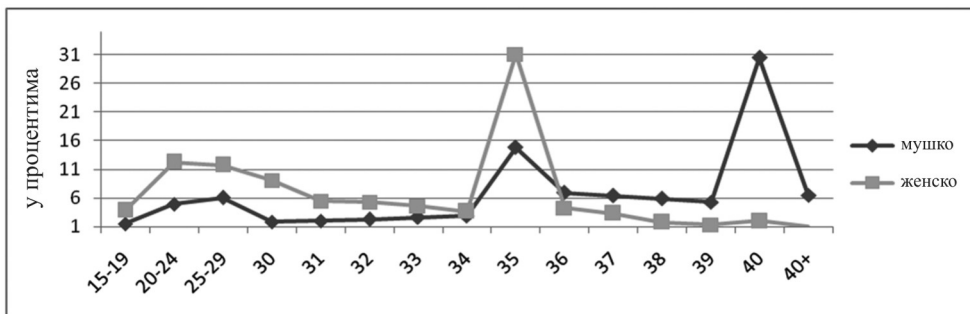
По подацима из 2008. године број старосних пензионера по први пут чини више од половине свих радника који имају право на пензију. Ова тенденција говори о старењу наше популације, јер се број и удео старосних пензионера повећава и апсолутно и релативно. Опадање броја инвалидских пензионера је, свакако, врло позитивна тенденција, под условом да је заиста мање становника који се пензионишу јер су изгубили физичку способност за рад. Константан број породичних пензионера је такође позитиван, јер нема пораста броја деце без родитеља који им је био хранилац, односно удовица и удоваца који су изгубили материјалну потпору због смрти супружника.

Велики број пензионера који примају инвалидске пензије а млађи су од 65 година потиче од ранијих либералних закона о инвалидности који су инвалидност дефинисали као немогућност да се обавља делатност коју је појединац раније обављао. Садашњи закон прописује да само они који не могу да обављају ниједну делатност могу да остваре право на инвалидску пензију, а случајеви где је према законима из претходних година одобрена инвалидска пензија, не могу се по уставу ревидирати. Нереално висок удео инвалидских пензионера у нашој земљи у последњих пола века мало говори о радним условима у којима запослени обављају активности. Смањење њиховог удела у скорашњем периоду није показатељ побољшаних услова за рад или напретка у здрављу радника, већ је

директна последица законских решења. У другим земљама, однос дате три категорије осигураника је сасвим другачији, инвалидских пензионера је око 10%, старосних је од 60-80%, а остало су породични (Стојилковић, 2010б). Велики број прималаца породичних пензија настао је углавном захваљујући одредбама које омогућавају удовицама и удовцима да примају породичне пензије са само 54 године за мушкарце и 49 за жене, уместо да се захтева да се сачека док не достигну законски одређену старосну границу за одлазак у пензију (Светска банка, 2009).

Године радног стажа пензионера

Већина земаља ограничава превремено пензионисање на пет година или мање, а многе земље уопште не дозвољавају ранији одлазак у пензију. Просечне године радног стажа за 2009. годину износе 33 за фонд запослених, 31 за фонд самосталаца и само 16 година за фонд пољопривредника.

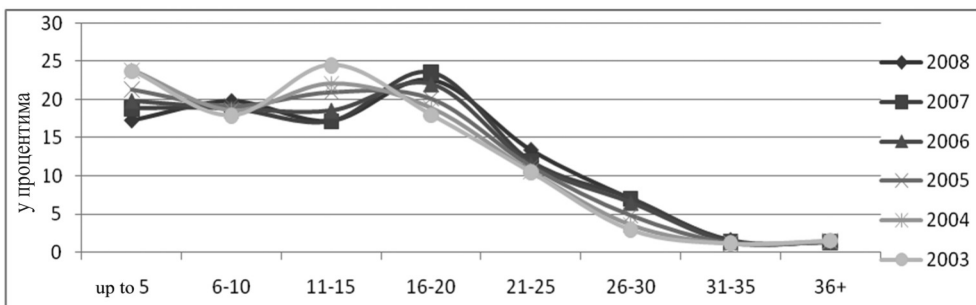
Скица 7: Структура старосних пензионера према годинама стажа, 2008.

Удео оних који су се пензионисали као старосни пензионери са 15 до 19 година радног стажа је врло низак и за мушкарце и жене, док је значајна разлика између полова када је у питању распон од 20-24 године пензијског осигурања, у корист жена. Слична ситуација је и са пензионерима који су радили 25 до 29 година, односно више је жена у старосној пензији од мушкараца са датим бројем година рада. Удео мушкараца који су радили 30 година је 18%, док је 9% жена радило 30 година и остварило право на пензију. Од 30 до 34 године радног стажа, удео жена се смањује, док се удео мушкараца који су радили дати број година повећава. Највећи удео жена које су стекле право на старосну пензију има 35 година радног стажа и то чак 31%, где њихов удео бележи нагли пораст, што се слаже са законским годинама стажа за стицање старосне пензије. Од 36 до 40 година

је радило врло мало жена и удели су незнатни, док је код мушкараца сасвим супротна ситуација. За разлику од жена код којих је врх радних година 35, код мушкараца је то 40, што одговара законском лимиту за пензионисање, а слаже се и са чињеницом да мушкарци раде и 5 година дуже од жена према законским прописима. Упадљиво висок удео жена које су радиле 35 година и мушкараца са 40 година радног стажа, као и разлика од 5 година, јасно кореспондирају са законским оквирима везаним за старосне пензије.

Просечне године коришћења пензије и показатељи пораста броја старосних пензионера

Врло битна карактеристика за финансијску одрживост фонда пензијског и инвалидског осигурања јесу просечне године коришћења пензије. С обзиром на чињеницу да је очекивано трајање живота старих у лаганом порасту, сасвим је реално очекивати и дуже временско коришћење пензија старосних пензионера, али и инвалидских који су у просеку млађи од старосних. Иначе, осим што показује обим финансијске оптерећености фонда, овај показатељ говори и о карактеристикама морталитета у земљи. Породични пензионери су изостављени из анализе због проблема методолошке природе тј. чињенице да једну породичну пензију понекад користи више осигураника. Просечно коришћење пензије за фонд запослених мушкараца у 2009. години је износило 16 година, а за жене 19 година, што наговештава да ће оваква разлика и у будућности постојати или ће се повећавати. Мушкарци и жене самостални осигураници пензију просечно користе 11 година, док пољопривредни осигураници мушког пола просечно проведу 12 година као пензионери, а жене 14 година. Када се посматра просечно годишње коришћење пензије разлика између мушкараца и жена постоји у свим фондовима и та разлика је у корист жена.

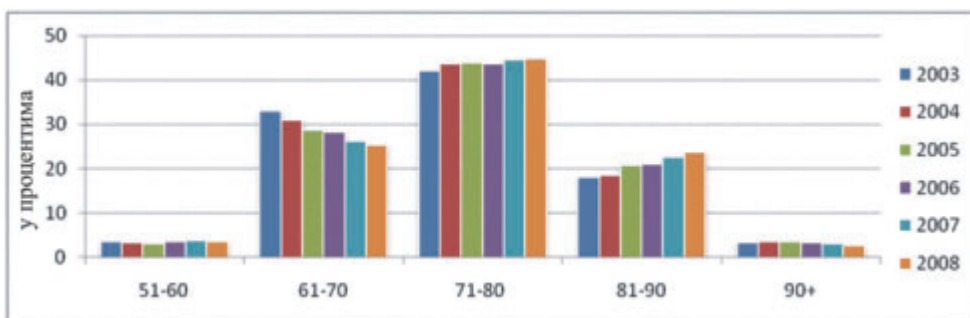

Скица 8: Просечне године коришћења пензије старосних пензионера, 2003–2008

Удео корисника који су у пензији до 5 година је за време посматраног периода у сталном опадању, што говори о сигурном повећању удела пензионера који користе пензију све дуже. У истом периоду, удео оних који користе пензију 6-10 година незнатно је порастао. Дошло је до смањења удела пензионера који користе пензију 11-15 година, док је удео оних који су у пензији од 16-20 година у порасту. Ова замена је последица старења старосних пензионера, али и чињенице да је све више жена пензионера. Повећан је и удео оних који пензију користе у просеку од 21 до 25 година. Највећа промена код овог показатеља се односи на распон од 26 до 30 година, где је у последњих 5 година дошло до повећања са 2,8% (2003) на 7% (2008), што говори о значајном повећању броја оних који врло дуго користе бенефиције фонда. Инвалидски пензионери мушкарци у просеку користе пензију 17 година, а жене 21 годину, док је у фонду самосталних делатности ситуација нешто другачија те су просечне године коришћења пензије за мушкарце исте као и код старосних пензионера (11), док су код жена за једну годину краће (10). У фонду пољопривредника инвалида, осигураници у просеку најкраће користе пензију, и то мушкарци 9, а жене 8 година.

За боље упознавање категорије пензионера служи податак о годинама старости када је услед смрти, трајно престало право на пензију који апроксимативно показује њихово здравствено стање, али и размере старења. Удео старосних пензионера старости 51-60 којима је трајно престало право на коришћење пензије услед смрти у последњих 5 година је врло ниско, што је и логично, јер је и удео ове старосне групе у укупном броју старосних пензионера занемарљив. Међутим, у групи старости 61-70 година у последњем петогодишњем периоду запажа се сукцесивно опадање удела старосних пензионера, тј. од 2003. до 2008. године тај удео је опао са 33% на 25%. Већ ови подаци, да је удео старих од 51 до 60 година непромењен и да је удео оних који су стари од 61 до 70 година смањен за 8%, говоре о прогресивном старењу категорије старосних пензионера. Стабилно учешће пензионера старости од 71 до 80 година у укупном броју пензионера наводи нас на закључак да је у последњих 5 година дошло до повећања удела старосних пензионера старијих од 80 година. Видљив је сукцесивни пораст удела радника који су стари између 81 и 90 година, док је удео старијих од 90 година у посматраном периоду константан.

Пораст броја пензионера и старење становништва у Србији

Скица 9: Трајно престало право на коришћење старосне пензије због смрти, 2003–2008.

Доказ да ово није изолован феномен је и старосни распоред корисника инвалидске пензије, код којих се примећују исте тенденције као код старосних, односно смањење удела пензионера старих 61-70 година и повећање удела пензионера старости 81-90 година. Продужење година коришћења пензије, као и повећан удео становника старијих од 80 година који користе пензију јесу економски изазови са којима се сусреће свако развијеније друштво, па и наша земља. Одговор на ове нове изазове, који су последица демографских промена у старосној структури становништва мора имати обједињен приступ, јер сви до сада анализирани процеси имају утицаја на све друштвене системе, на политички, економски, културни, образовни итд.

Закључак

Помаци у очекиваном трајању живота, након негативних процеса који су се одвијали током деведесетих година 20. века, указују на будуће промене броја старих, односно повећање броја пензионера, као дела старог становништва. Овај врло прецизан показатељ се пре односи на укупну популацију, али се може користити и за сагледавање процеса која се могу очекивати и у броју пензионера, посебно старосних. Промене у структури пензионера који користе пензију у последњих пола века су довољне да укажу да је све више старијих становника пензионера, јер се број инвалидских и породичних пензионера смањује док се удео старосних пензионера константно повећава. Пензију користи све већи број старијих становника, али оваква ситуација није коначна, и могле би се очекивати даље промене у неким тенденцијама, јер ће бројније *baby boom* генерације масовно стицати право на пензију и тиме утицати на „подмлађивање“ пензионера. Проблеме који ће изазвати неравнотежа броја неактивног и активног становништва неће искусити само наша земља. Већина земаља у

региону, као и развијене земље, већ сада имају исте или сличне тешкоће да се изборе са демографским старењем. Изазов савременог друштва ће представљати дефинисање и примена решења која би могла да ублаже негативне последице повећаног броја пензионера, као и да ускладе оптерећеност радноспособног и финансијско обезбеђење неактивног становништва.

Захвалност. Рад је настао као резултат пројекта 47007 који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

Литература

- Matković, G. (2009). *Izazovi uvođenja obaveznog privatnog osiguranja u Srbiji*. Beograd: Centar za Liberalno Demokratske Studije.
- Mijatović, H. (2008). *Kapitalizacija penzijskog osiguranja u Srbiji*. Beograd: Centar za liberalno demokratske studije.
- Mukesh, Betcherman, & Banerji. (2007). *Iz crvenog u sedu*. (19.6.2007.). Washington: World Bank. Posećeno 10.6.2009. na internet stranici: siteresources.worldbank.org/ECAEXT/Resources/Overview_Serbian.pdf
- Penev, G. (ured.) (2006). Stanovništvo i domaćinstva prema popisu 2002, (Beograd: Republički zavod za statistiku, Beograd: Institut društvenih nauka, Beograd: Centar za demografska istraživanja – Društvo demografa Srbije).
- Radivojević, B. (1999). Ekonomske strukture seoskog stanovništva Jugoslavije. *Stanovništvo*, 37(1–4), 119-140.
- Radivojević, B. (2002). Smanjenje smrtnosti starog stanovništva u Jugoslaviji – šansa za povećanje očekivanog trajanja života. *Stanovništvo*, 40(1–4), 35-52.
- Radivojević, B. & Nikitović, V. (2010). Održivost radne snage u uslovima intenzivnog demografskog starenja. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 131, 454–464.
- Radovanović, V. & Maksimović, M. (2010). Tržišta rada i (ne)zaposlenost u Evropskoj Uniji i Srbiji – regionalni aspekt. *Зборник радова Географског института „Јован Цвијић” САНУ*, 60(2), 59–74.
- Rašević, M. (2006). Fenomen starenja stanovništva Srbije. *Demografija*, 3, 43–58.
- Republički zavod za statistiku. (2004). Uporedni pregled broja stanovnika 1948–2002. U *Попис становништва, домаћинстава и станова у 2002. години* (св. 9). Београд: Републички завод за статистику.
- Republički zavod za statistiku. (2007). Statistički godišnjak Srbije 2007, Beograd: Republički zavod za statistiku.

Пораст броја пензионера и старење становништва у Србији

- Republički zavod za statistiku. (2009). Skraćene aproksimativne tablice mortaliteta Republika Srbija 2002–2008.
- Republički zavod za statistiku. (2010). Statistički godišnjak Srbije 2010, Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Sakamoto, J. (2009). *Demographic aging and Japan's public pension system*. Posećeno 4.6.2009. na internet stranici: www.nri.co.jp/english/opinion/lakyara/2009/pdf/lkr200954.pdf
- Sambt, J. & Čok, M. (2008). Demographic Pressure on the Public Pension System, *Informatica*, 32, 103–109.
- Srbija: Kako sa manje uraditi više?*. (16. 6. 2009). Washington: World Bank. Posećeno 1.12.2009. na internet stranici: http://siteresources.worldbank.org/SERBIAEXTN/Resources/Serbia_PER_srb_web.pdf
- Стојановић, Б. (2006). Тржиште рада у Србији: 1990-2005, *Социолошки преглед*, 40(1), 3–31
- Stojilković, J. (2010a). Baby boom generacije na pragu penzionisanja. *Stanovništvo*, 48(2), 75–91.
- Stojilković, J. (2010b). Struktura invalidskih penzionera u Srbiji. U S. Stamenković (ur.) *Teritorijalni aspekti razvoja Srbije i susednih zemalja*, (267–273). Beograd: Geografski fakultet.
- Stojilković, J. & Devedžić, M. (2010). Odnos broja penzionera i zaposlenih u kontekstu demografskog starenja, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 131, 177–186.
- Vidlund, M (2006). *Old-age pension reforms in the EU-15 countries at a time of retrenchment*. (1.9.2006.). Finnish Centre for Pensions. Posećeno 9.9.2010. na internet stranici <http://www.etk.fi/Binary.aspx?Section=42845&Item=27636>
- Warner, Hayward, & Hardy (2010). The Retirement Life Course in America at the Dawn of the Twenty-First Century, *Population Research and Policy Review*, 29(6), 893–919. DOI: 10.1007/s11113-009-9173-2
- Willets, D. (2003.). *Old Europe? Demographic change and pension reform*. (15.9.2003.). Centre for european reform. Posećeno 31.3.2009. na internet stranici: www.cer.org.uk/pdf/p475_pension.pdf
- Whitehouse, E. (2007). Life-Expectancy Risk and Pensions: Who Bears the Burden? (5.10.2007). Organisation for Economic Co-operation and Development. Posećeno 30.12.2009. na internet stranici: www.oecd.org/dataoecd/3/50/39469901.pdf